

Tilburg University

Is de maatregel aan inflatie onderhevig? Enkele gedragskundige beschouwingen

Oei, T.I.

Published in:
Glijdende schalen

Publication date:
2003

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Oei, T. I. (2003). Is de maatregel aan inflatie onderhevig? Enkele gedragskundige beschouwingen. In M. S. Groenhuijsen, & J. B. H. M. Simmelink (Eds.), *Glijdende schalen: Liber amicorum J. de Hullu* (pp. 453-462). Wolf Legal Publishers (WLP).

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Is de maatregel aan inflatie onderhevig?

Enkele gedragskundige beschouwingen

T.I. OEI¹

1. Inleiding

In de tweede helft van de 19e eeuw groeide de behoefte in de samenleving aan een alternatief voor straf als vergelding en als generale preventie, temeer omdat de rechter iemand met een stoornis alleen kon vonnissen op basis van het principe dat hij óf ontoerekeningsvatbaar was óf niet. De rechter kon in geval van ontoerekeningsvatbaarheid een verdachte slechts tot een gedwongen opname in een psychiatrisch ziekenhuis veroordelen, maar het werd niet duidelijk of zo'n persoon werkelijk recidiveverminderd zou zijn na verloop van de behandeling.² De gevallen van herhaling van delictpatronen door dezelfde justitiabele bleken immers vaker voor te komen dan nodig of toelaatbaar was. Het probleem van de moeilijk te stuiten of te veranderen psychopathische gedragingen op basis van hun delictpatroon – herhaaldelijke oplichting, diefstal, beroving, overval, al dan niet in combinatie met dronkenschap, zwerversgedrag, en dergelijke – waren politici al lang een doorn in het oog, en de maatschappij moest daar op afdoende wijze tegen worden beschermd. Psychopaten werden in die tijd als niet voldoende gestoord beschouwd om ze in een psychiatrisch ziekenhuis te doen opnemen. Bovendien was men de overtuiging toegedaan dat alle gedrag in de hersenen een oorsprong had, dat daar niet aan te ontkomen viel, en er dus geen sociale bejegening voor nodig was. Dit had uiteraard ook te maken met het maatschappelijke idee dat de arbeiders een sociaal dusdanig verkommerd bestaan leidden, dat alleen door historisch-materialistische ontwikkelingsplannen hun lot positief kon worden beïnvloed, aangezien van de elite een dergelijk hulpbetoon niet kon worden verwacht. De overheid liet het lot van de paupers over aan particulieren zoals kerken en charitatieve instellingen, omdat de medische hulpverlening

¹ Hoogleraar forensische psychiatrie aan de Universiteit van Tilburg.

² Immers, zodra de staat van krankzinnigheid naar de mening van de eerste geneeskundige was beëindigd, verdween ingevolge de oude Krankzinnigenwet de rechtsgrond voor verdere behandeling en diende het bestuur van de inrichting volgens art. 28 (oud) ontslag te verlenen. Vaak echter bleek zo'n persoon nog niet vrij te zijn van psychische stoornissen en derhalve nog gevaarlijk voor de maatschappij. Zie verder E.J. Hofstee, *Van TBR naar TBS*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1989, p. 5 e.v. en vergelijk E.J. Hofstee, *TBR en TBS. De TBR in rechtshistorisch perspectief* (diss. Nijmegen), Arnhem: Gouda Quint 1987, p. 61.

particulier van aard was, hetgeen betekende dat alleen de welgestelden zich goede medische hulpvoorziening konden permitteren. Gestoorden zoals psychopaten, dronkaards, zwervers vonden veeleer in de boezem van kloosters, diaconessenhuizen en liefdadigheidsinstellingen voor kortere of langere tijd beschutting.

In deze bijdrage is het onderwerp aan de orde wat de rol van de strafrechtelijke maatregel is om justitiabelen die bejegening te geven die hen gedragskundig vooruit helpt, alsmede het probleem of het aantal maatregelen niet langzamerhand de vraag ernaar overtreft, als de doelmatigheid ervan onvoldoende blijkt.

2. Achtergrond van behoefte aan maatregelen

Tegen deze achtergrond groeide het besef in de hogere gelederen van de maatschappij dat de staat ook meer en meer verplichtingen had aan de burgers teneinde ze te ondersteunen in de vraag naar de meest elementaire en humane voorzieningen. Men vond het hoogst noodzakelijk dat het element van de straf als maatschappelijk correctiemiddel werd gedifferentieerd in vergelding, generale preventie en speciale preventie. In het kader van de speciale preventie had men als doel dat met name de persoon van de dader alle aandacht behoeft, juist met het oog op een humaner en meer op resultaat gerichte strafpolitiek. Immers, de recidiverende misdadiger was toen ook een vaak voorkomend fenomeen. Gewoontemisdadigers werden ze genoemd en als zodanig hadden ze reeds het maatschappelijk etiket van een groep uitgebannen en sociaal verstoten personen.

Enerzijds is duidelijk geworden dat dankzij politieke ontwikkelingen en de industrialisering maatschappelijke veranderingen konden worden doorgevoerd, anderzijds hadden de afzonderlijke verrichtingen van wetenschappers ook invloed op maatschappelijke processen die hun weerga amper kenden. Voorbeelden zijn de theorie van Marx en Engels in de 19e eeuw en de dieptepsychologie van Freud, Adler en Jung aan het eind van de 19e en begin 20ste eeuw. Zij vormden samen met anderen een emanciperend front tegen de psychische en sociale verloedering en algemene maatschappelijke malaise die heerste aan het begin van de 20ste eeuw. Dit gold zowel in individueel als in sociaal, nationaal en internationaal, psychologisch, economisch, technologisch, cultureel en politiek³ opzicht,

³ Als men het over opvoeding heeft en over hoe een onderwijssysteem het beste werkt, dan kan dit slechts gebeuren als onderdeel van een politiek proces. Het gaat immers om invloed op bestaande machtsrelaties en -posities. Vergelijk S. B. Sarason, *The culture of the school and the problem of change*, Boston: Allyn & Bacon 1982, p. 71. Cultuur is het resultaat van het sociale leven en van menselijke sociale activiteiten. Als we het dus hebben over het probleem van de culturele ontwikkeling van gedrag dan hebben we het tegelijkertijd over het sociaal niveau van ontwikkeling. Zie L.S. Vygotsky, 'The genesis of higher mental functions', in J.V. Wertsch (ed.), *The concept of activity in Soviet psychology*, Armonk, New York: M.E. Sharpe 1981, p. 164. Opvoeding kan geen ander dan een op zichzelf staand doel hebben. Haar waarde ontleent zij aan de beginselen en standaarden die zij zelf vertegenwoordigt. Ontwikkeld zijn betekent niet een bestemming hebben bereikt, doch wil alleen zeggen dat men op weg is met een veranderde visie. Vergelijk R.S. Peters, *Education as initiation*, London: Harrap 1964.

terwijl deze eeuw tegelijkertijd er een was van verval van waarden en normen en van idealen die de Verlichting nog zo in zich droeg.

Meer recent hebben twee wereldoorlogen een flinke bres geslagen in het wederzijds vertrouwen van mensen en in hun bedoelingen. De vervaardiging en opslag van massale vernietigingswapens hebben de menselijke drift om te doden en te vernietigen een nieuwe dimensie gegeven. Het gaat er niet om te winnen, maar om de beslissende slag te slaan teneinde de tegenpartij eens en voor altijd uit te schakelen. Het gaat er om de andere partij niet zozeer af te maken als wel in te maken. Tegen deze vernietigingsdrang is niemand en niets opgewassen. Het enige dat zou kunnen helpen is stukje bij beetje de eigen beperktheid van het menszijn in te willen zien en ermee om te leren gaan.⁴ Dat vraagt moed en daadkracht, aangezien het niet alleen bij fatsoenlijke⁵ en ambitieuze bedoelingen

Het leerproces vergemakkelijken, dat is de taak van de opvoeder. Vergelijk B.F. Skinner, *The technology of teaching*, New York: Meredith 1968; C. Rogers, *Freedom to learn for the 80's*, Columbus, Ohio: Merrill 1983, p. 26.

- ⁴ De Nederlandse politiek is de laatste 30 jaar, mede door het meerpartijensysteem, min of meer gedwongen tot het nemen van kleine stappen. Bijvoorbeeld 'de maakbaarheid van de samenleving' onder Den Uyl, gevolgd door de restauratie onder het kabinet Van Agt-Wiegel, een proces dat zich thans herhaalt. Na een periode van angst om de macht te verliezen onder liberaal-progressief Paars is er een centrum-rechts (CDA-VVD-LPF) kabinet Balkenende (met bedoeld accent op waarden en normen) gekomen, waarin het uit handen geven van macht door gezagsdragers vanwege menselijk falen weer wat meer voorkomt. Dit hopelijk met de geleerde lessen dat zelfbenoemde elites kwetsbaar zijn. Vergelijk H.J. Schoo, *De verwarde natie. Dwarse notities over immigratie in Nederland*, Amsterdam: Prometheus 2000; I.M. van den Broek, *Heimwee naar de politiek. De herinnering aan het kabinet Den-Uyl*, Amsterdam: Wereldbibliotheek 2002 en J. Monasch, *De strijd om de macht. Politieke campagnes, idealen en intriges*, Amsterdam: Prometheus 2002. Het interessante overigens voor de ontwikkelingen in 2003 betreft de interpretatie door de politiek leider van het CDA, J.P. Balkenende, van het verkiezingsresultaat van 22 januari 2003, dat de kiezers niet alleen hun stem hebben gegeven aan partijen en/of hun lijsttrekkers, maar vooral aan (deel)programma's van partijen en het dus vanzelf spreekt dat er eerst door een informateur moet worden onderzocht welke programmapunten het meest op elkaar lijken (bijvoorbeeld het sociaal en/of economisch program van het CDA en de PvdA), dan wel elkaar overlappen, zodat er op grond van het aantal overeenkomsten tussen (partij)-programma's een keuze gemaakt kan worden tussen bij elkaar passende partijen dan wel partijcombinaties, met zicht op een duurzaam samenwerkingsverband. Dit zou betekenen dat kiezers thans meer weloverwogen (en dus strategisch) hun stem uitbrengen en zich laten leiden door bepaalde programma's in plaats van hun stemgedrag alleen te baseren op de (persoon van de) lijsttrekker, hetgeen ten onrechte door de media werd aangenomen. Wat dit laatste betreft staat nog niet vast wat oorzaak en gevolg is. Bepalen de media door de polls de kiezersgunst of volgen zij slechts het gedrag van geënquêteerden. Wellicht is het voordeel van deze toenemende interactie tussen lijsttrekkers en hun kiezers middels enquêtes en de media dat het publiek meer dan ooit betrokken is bij de landspolitiek, wat alleen maar gunstig kan zijn voor het verantwoordelijkheidsbesef van de rechtsburger.
- ⁵ Een fatsoenlijke samenleving is een samenleving die de rechten van hen die van haar afhankelijk zijn niet schendt. Tevens dient de samenleving een open oog te hebben voor rituelen en tradities die leven in de afzonderlijke culturen binnen die samenleving. Het gemeenschappelijke dient echter wel voorzien te worden van een onderscheidingsteken, bijvoorbeeld de grondwet, het volkslied of de heersende democratische waarden en normen. Radicale vrijheid betekent dat hoewel zijn daden, karakter en omgeving beperkingen vormen voor iemands toekomstig handelen, deze zijn handelen toch niet volledig bepalen. Alle mensen zijn in staat tot een toekomst die discontinu is met hun verleden. Het

moet blijven.⁶ Goed doen is immers geen opgelegd pandoer. Het is een kwestie van overleven, zowel materieel als immaterieel gezien.

3. De maatregel als eigen vorm

Dit maakt het dan ook gewenst om ons meer en meer te bekommeren om het humane aspect van het leven. Mensen hebben allen de drang in zich om te groeien en de eigen mogelijkheden de ruimte te geven. Dat wil ook zeggen dat, wil men dit in goede banen leiden, mensen met elkaar rekening hebben te houden en dat leef- en rechtsregels hand in hand dienen te gaan.⁷ De overheid erkent ook in dezen een eigen verantwoordelijkheid. Zij dient voorwaarden te scheppen waarin mensen kunnen gedijen en ook volgens eigen wensen en verlangens hun leven kunnen inrichten. Daar spelen allicht ook culturele, godsdienstige en sociale factoren een rol van betekenis. Alle (mede)bepalende aspecten hebben een eigen invulling en uitstraling. Straffen is maar een aspect hiervan. De vraag is, hoe komen aberraties van samenlevingsverbanden tot stand en waarom moeten ze voorkomen worden?

Zo is er het ontstaan en bestaan van sociale conglomeraten van menselijke verbanden die op zich een reden van bestaan hebben, maar kunnen verworden tot staat in de staat. Bijvoorbeeld het optreden van sekten die staatsgevaarlijke activiteiten ontplooiën, zoals de politieke islambeweging⁸, de godsdienstige sekten die geweld prediken als oplossing voor hun problemen, de semi- dan wel pseudo-racistische, al of niet populistische

respect dat ze daarom verdienen is juist gebaseerd op het feit dat de mensen geen natuur hebben, waarbij 'natuur' wordt opgevat als een verzameling karaktereigenschappen die iemands handelen bepalen. Dieren hebben een natuur, maar mensen niet. Vergelijk verder Avishai Margalit, *De fatsoenlijke samenleving*, Amsterdam: Van Gennep 2001, p. 70 e.v.

⁶ Indien de mens niet kan instemmen met zijn natuurlijke beperktheid, dan is hij evenmin geneigd gevoelig te zijn voor waarheden die buiten zijn directe bereik liggen. Er dreigt dan geen weg terug te zijn om de menselijke hoogmoed in te dammen. Vergelijk B. Russell, *Geschiedenis van de westerse filosofie. In verband met politieke en sociale omstandigheden van de oudste tijden tot heden*, Cothen: Servire 1991.

⁷ Het onder een macht verkeren van de dingen komt niet door de natuurkrachten zelf, maar doordat mensen zich daarvan bedienen om andere mensen in hun greep te houden. Zie B. Brecht, 'Der Messingkauf, die zweite Nacht, R', in: *Schriften zum Theater V*, Frankfurt 1963, p. 60.

⁸ Mehmet Ülger pleit voor zelfcontrole onder de moslim-intellectuelen en ook voor meer kritische zin jegens hun eigen imams, in plaats van journalisten met verborgen camera's in de gaten te houden. Zie M. Ülger, 'Gematigde Moslims zijn te stil', *Trouw* 9 juli 2002, p. 14.

Afshin Ellian denkt dat de wortel van de multiculturele samenleving gelegen is in de multiculturele aanpak. De rechtsstaat dient naar zijn overtuiging evenwel monocultureel te zijn en moet derhalve eenduidigheid nastreven. In zoverre lijkt hij het gelijk aan zijn kant te hebben dat aanpassing aan de rechtsstaat met zich meebrengt dat het individu zijn eigen gelijk altijd dient te toetsen aan het gelijk van de maatschappij. En om zulks mogelijk te maken moet men zich als immigrant kunnen identificeren met de taal, cultuur en denkwijze van de ontvangende samenleving, zonder welke eigenlijke onderlinge belangenbehartiging en -toetsing onmogelijk is. Vergelijk A. Ellian, 'Leve de monoculturele rechtsstaat', *NRC Handelsblad* 3 november 2002, p. 7.

bewegingen die uitsluiting van mensen als oplossing propageren voor problemen binnen de staat of binnen instanties van de staat.⁹ In feite zijn het dehumaniserende tendensen binnen de samenleving die om opheldering en om oplossing vragen.

Tegen deze achtergrond lijkt het instellen en onderhouden van maatregelen als middel om mensen te doen veranderen of aan te passen aan de heersende waarden en normen van de staat uit de tijd. Immers, een extremisering en radicalisering binnen de samenleving, door het gevoel van onveiligheid op straat, de angst voor uitsluiting van gezondheidszorg door wachtlijsten, de toenemende onzekerheid door oorlogszuchtige retoriek van wereldleiders, is aan de orde van de dag. De burgers weten niet meer of de overheid die zij plegen te dienen nog wel zo betrouwbaar is.¹⁰ Zegt ze wel wat ze vindt, doet ze wel wat ze zegt? Het regelmatig opdoemen van schandalen, waarbij politici dan weer als een komeet aan het firmament opduiken, om even later weer net zo snel als vliegend wild

⁹ Het is opmerkelijk hoe de Amerikaanse beschaving zo verweven is met religieuze symbolen en uitingen van Godsbetrokkenheid. De 'civiele religie' of burgerlijke godsdienst is een term van Jean-Jacques Rousseau en werd door Bellah op de Amerikaanse situatie van toepassing geacht. Ik vraag me af of Rousseau het latere idee van de burgerlijke religie zo heeft bedoeld. Dit idee is trouwens hoogst bedenkelijk als men zich de culte de l'Être Suprême herinnert van Maximilien Robespierre, die er een absolutistisch karakter aan verleende. Toch heeft een dergelijke maatschappelijke constellatie (zoals in de VS) het voordeel dat er iets gemeenschappelijks is aan zo'n cultuur, al valt aan de feitelijke godsdienstige invulling terzake van de burgers nog wel het nodige af te dingen. Immers het spreken van en over God zou wellicht het karakter krijgen van een sjibbolet, en in die zin een psychologisch belangwekkende betekenis hebben. Vergelijk R.N. Bellah, in: H. Kleger & A. Müller (red.), *Religion des Bürgers. Zivilreligion in Amerika und Europa*, München: Kaiser 1986, p. 19 e.v.; J.J. Rousseau, *Het maatschappelijk verdrag / Beginselen der Staatsinrichting*, Amsterdam: Boom 2002, p. 173 e.v.

¹⁰ Burgers dreigen af te haken in de politiek, betonen (elkaar) gevoelens van onverschilligheid, en vertonen zelfs verschijnselen van algemene malaise, indien de politiek alleen menselijk falen kan tonen en daarmee haar voorbeeldfunctie laat varen. 'In the last resort we must begin to love in order not to fall ill, and we are bound to fall ill if... we are unable to love.', volgens S. Freud, *On Narcissism*, 1914. 'Je kan en mag de overheid geen ongecontroleerde macht geven.' Zie verder interview met Th. de Roos, 'Rechten zijn maar lastig', *de Volkskrant* 21 september 2002, p. 15. Vergelijk het betoog van Herman Wijffels in Het Financieele Dagblad van 20 december 2002 en in Buitenhof van 22 december 2002, waarin wordt gepleit voor meer betrokkenheid van de burgers in het overheidsdenken en -beleid, alsmede een bottom-up aanpak door de overheid, waarbij de inbreng van burgers meer serieus wordt genomen. Vergelijk S. Freud, *Das Unbehagen in der Kultur*, Wien: Internationaler Psychoanalytischer Verlag 1930 en H. Boutellier, *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2002.

De politieke betekenis van Pim Fortuyn in Nederland anno 2002 kan als incidenteel worden afgedaan. Het lijkt echter een historische vergissing indien aan hem als politiek icoon voorbij zou worden gegaan. Het kan hem niet worden ontzegd dat hij voor vele zich verwaarloosd voelende burgers de eerste politicus (als demagoog?, zie H. Braaksma, in: *Groniek* 2002, 158/159, p. 240) was die voor hun gevoelens van onvrede over en onverschilligheid jegens de openbare sector effectieve aandacht vroeg in het publieke domein. Zijn charismatische uitstraling heeft hier zeker toe bijgedragen, al was hij in dit opzicht niet de eerste politicus. Abraham Kuyper is hem hierin voorgedaan. Vergelijk ook H. te Velde, *Stijlen van leiderschap. Persoon en politiek van Thorbecke tot Den Uyl*, Amsterdam: Wereldbibliotheek 2002. Dat zijn onverwachte dood tot nogal wat emoties en politieke verwickelingen op hoog bestuurlijk niveau aanleiding gaf kan men bijvoorbeeld in een gesserreerde stijl, maar niet gespeend van subjectieve invulling, terugvinden in E.J. Bomhoff, *Blinde ambitie. Mijn 87 dagen met Zalm, Heinsbroek en en Balkenende*, Amsterdam: Balans 2002.

afgeschoten te worden en te verdwijnen in het niet, versterkt het gevoel voor medeburgerschap en zin in politieke waarden allerminst.

Waar gaat het eigenlijk om? Hebben wij nog gevoel voor de medemens, voelen wij ons verwant met onze buren, leven wij (nog) in de overtuiging dat wie goed doet, goed ontmoet? Het gaat dus om de invulling van sociaal gedeelde waarden en normen, van een gemeenschappelijke taal waarin burgers met elkaar samenwerken en van elkaar leren.¹¹ Deze taal dient vanzelfsprekend regelmatig te worden aangepast aan nieuwe vormen van leven en samenzijn. Ondanks het feit dat er al wel sprake is van grotere burgerlijke politieke betrokkenheid, hebben maatregelen mijns inziens toch een functie te vervullen, al is het bezit ervan geen rustige staat.¹²

¹¹ In deze context fungeren gevoel en emotie als factoren die cultureel verschillend kunnen worden opgevat: 'het lachen' als een uiting van geluk kan voor een andere cultuur juist het maskeren van innerlijke onlustgevoelens, zelfs van depressie, betekenen. Enerzijds zijn dergelijke op simulatie, intuïtie en empathie gebaseerde interpretaties van belang. Anderzijds kan de betekenisverlening via de hermeneutische aanpak door zelfreflectie en een innerlijke dialoog – waarbij zowel rekening wordt gehouden met het eigen standpunt als met de interpreterende stem van de ander – meer afstand en derhalve meer nuancering aanbrengen, hetgeen voor de toenadering tussen cultuurvreemde groeperingen van groot belang is. Vergelijk H.H. Kögler, 'Empathy, dialogical self, and reflexive interpretation. The symbolic source of simulation', in: H.H. Kögler & K.R. Stueber (red.), *Empathy & Agency*, Colorado: Westview Press 2000, p. 194-221. In de afweging van wat wel of niet oorbhaar handelen is, kan de hulpverlener zich al gauw verstrikt zien in een faustiaans pact: een zeker schipperen met de duivel (de boosaardige dictator). Ingeval de humanitaire organisaties de vluchtelingen helpen die door de agressie van de dictator hun eigen gebied moesten verlaten, maken ze het hem mogelijk zijn posities te consolideren doordat ze een reden tot verontwaardiging wegnemen. Als ze elk compromis afwijzen raken ze verlamd; als ze zich onderwerpen aan de bevelen van de machtigen verliezen ze hun ziel en geven ze een treurige boodschap af: om te eten te hebben worden de slachtoffers gedwongen van gerechtigheid af te zien. Vergelijk T. Todorov, *Herinnering aan het kwaad, bekoring van het goede*, Amsterdam: Atlas 2002, p. 377 e.v. Het van elkaar leren betreft ook de mogelijkheid eigen kwetsbaarheid onder ogen durven te zien door begrip voor elkaar op te brengen en de eigen verantwoordelijkheid op te pakken om bijvoorbeeld niet het recht te nemen te procederen en zich de vraag bewust niet te willen stellen of er sprake zou zijn geweest van een medische fout (zoals een door de arts niet voorspeld en/of aangekondigd, en dus niet door de ouders verwacht, gehandicapt geboren kind), omdat daarmee de situatie nog niet is herroepen. Vergelijk J. Goldschmidt, 'Recht heft kwetsbaarheid mens niet op', in: *de Volkskrant* 23 april 2003.

¹² Ik ga hier niet nader in op de discussie betreffende de voor- en nadelen van het maken van onderscheid tussen straffen maatregel aangezien ik mij daartoe niet competent acht. Maar getuige de doorwrochte opstelling van J. de Hullu in zijn pleidooi voor samenvoeging van beide modaliteiten in een sanctie – door afschaffing van de TBS en verdere humanisering van de straf middels positieve gedragsbeïnvloeding, wellicht, zo taxeer ik, door ondermeer de behandelgevangenis als optie – heb ik er wel vertrouwen in dat de maatregel als humaan bejegeninginstrument hoe dan ook zal blijven bestaan. Vergelijk J. de Hullu, 'Naar een afschaffing op termijn van de terbeschikkingstelling?', in: T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (red.), *Actuele ontwikkelingen in de forensische psychiatrie*, Deventer: Kluwer 2003. Vergelijk verder ook M.S. Groenhuijsen, 'Het juridisch tekort in het strafrecht', *NJB* 1996, p. 1527-1537. Dat de maatregel vooral als een instrument van overheidsoptreden is op te vatten en doelgericht is en niet is gebonden aan een strafbaar feit en/of strafbare daden wordt vermeld in T. Kooijmans, *Op maat geregeld? Een onderzoek naar de grondslag en de normering van de strafrechtelijke maatregel* (diss. Rotterdam), Deventer: Kluwer 2002, p. 2.

Er zijn maatregelen die de strafrechter vaak (enkele tientallen tot meer dan honderd keer per jaar) van stal haalt, zoals de terbeschikkingstelling (TBS) met verpleging van overheidswege, en de Strafrechtelijke Opvang van Verslaafden (SOV). Andere vinden minder vaak plaats, zoals de TBS met voorwaarden (hooguit op de vingers van een hand te tellen per jaar). Er zijn maatregelen (of zoals door J. de Hullu bijzondere gedragsvoorwaarden genoemd¹³) die relatief vaak (honderden keren per jaar) worden gebruikt, zoals de behandeling of verpleging dan wel gedragskundige training in het kader van bijzondere voorwaarden bij een voorwaardelijk strafdeel, om nog maar te zwijgen over de jeugdstrafrechtelijke maatregelen zoals de opname in een PIJ (penitentiaire inrichting voor jeugdigen) en de OTS.¹⁴ Ook de maatregel gedwongen opname in een psychiatrisch ziekenhuis van art. 37 Sr wordt vele tientallen malen per jaar opgelegd. Binnen de civiele Wet BOPZ worden honderden keren per jaar de inbewaringstelling (IBS) en de rechterlijke machtiging (RM) opgelegd.¹⁵

4. Voorwaarden voor een goede instandhouding van de maatregel en conclusie

Er is dus wel een behoefte aan humane maatregelen. Tot hoever gaat die behoefte, en als die behoefte er is, voldoen de genoemde maatregelen dan aan de behoefte van de strafrechter om alternatieven te gebruiken teneinde niet alleen straf als straf te hoeven opleggen? Is het niet zo dat er ook sprake is van een gevoel van inflatie, als men elke keer weer ziet dat bijvoorbeeld de TBS met voorwaarden, zoals eerder de TBS met aanwijzingen, niet voldoet of niet in bevredigende mate voldoet aan de verwachtingen van de strafrechter?

¹³ Hij denkt sterk aan het maatregelkarakter van deze 'gedragsvoorwaarden'. Vergelijk J. de Hullu, 'Enkele suggesties voor herziening van het sanctiestelsel', in: *Herziening van het sanctiestelsel*, (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging 2002-1), Deventer: Kluwer, p. 34.

¹⁴ Hier is de indruk dat de maatregel van ondertoezichtstelling wellicht te vaak – één op de drie mislukt voortijdig (binnen 15 maanden) – wordt opgelegd, zonder dat het veel uithaalt. 'Bij de mormonen is de gezinscoach al heel normaal.', zie het interview met W. Slot, 'Het gezin in', in: *Trouw* 23 september 2002, p. 11.

¹⁵ Aangezien het onderdeel civielrechtelijke maatregelen niet zozeer valt onder het primaire aandachtsgebied van de leeropdracht van de hoogleraar J. de Hullu, ga ik hier niet verder op in. Evenmin ga ik in op andere sancties, zoals de administratieve sanctie, OM-transactie, schadevergoedingsmaatregel, ontnemingsmaatregel, HALT-afdoening, elektronisch toezicht, en taakstraffen, zoals leer- en werkstraffen, al hebben deze laatste modaliteiten nog het meest inhoudelijke raakpunten met de psychiatrische vormings- en bezigheidstherapieën. Zie: G. Ploeg, 'Taakstraffen als middel tot gedragsbeïnvloeding', in: T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (red.), *Actuele ontwikkelingen in de forensische psychiatrie*, Deventer: Kluwer 2003.

Wat is de rol daarbij van de gedragsdeskundige rapporteur?¹⁶ En is het niet ook zo, dat met de inschakeling van reclassering en instituten en inrichtingen ter zake de kans op mislukking eerder groter dan kleiner wordt, aangezien het accent dan vooral ligt op het belang van een goede en eenduidige coördinatie, zonder welke executie van een maatregel een wassen neus is?

Goede coördinatie van de tenuitvoerlegging van een maatregel is natuurlijk onontbeerlijk. Tot nu toe had de reclassering daarin een centrale rol, ook wel als uitvloeisel van departementale aansturing, maar de vraag blijft of er voldoende expertise en inhoudelijk gezag aanwezig is.¹⁷ De vraag rijst in hoeverre de rol van de rechter hierin niet nader kan worden geëxpliciteerd, aangezien het toch een rechterlijke verordening betreft. Zou een gezaghebbend college van één of twee gedragsdeskundigen niet als naaste adviseur van de rechter in dezen kunnen fungeren, bijvoorbeeld in de figuur van de Forensisch Psychiatrische Dienst (FPD)? Er is reeds in ieder arrondissement een psychiatrisch consulent bij de reclassering, maar deze fungeert als het ware bij 'oproep' en heeft geen inbreng die de reclassering inhoudelijk zou aansturen. Bovendien is het niet zo dat er altijd sprake is van een directe link tussen FPD en reclassering. De zaken van de reclassering geschieden los van de FPD rapportages, hetgeen op zich probleemloos verloopt, maar in zaken betreffende rapportages met TBS-adviezen is er al wel een geïnstitutionaliseerd samenwerkingsverband, zoals bij de triple rapportages. Toekomstige versterking van een dergelijk platform (reclassering, FPD, rapporteurs, instituten ter zake) lijkt alleen maar ten goede te kunnen komen van de implementatie en uitvoering van zo'n (door de rechter opgelegde) maatregel.

¹⁶ Naar aanleiding van de zaak van het meisje van Nulde was er stevige kritiek op de Raad voor de Kinderbescherming en de rapporteur ter zake van Rochelle. Als het waar is dat rapporteurs regelmatig te weinig rekening houden met de verantwoordelijkheid van de rechter ter zake en hem derhalve vaak onbegrijpelijke, moeilijke of amper uit te voeren adviezen voorschotelen, dient ook in dit opzicht veel aandacht te worden besteed aan achterstallig onderhoud. De FPD heeft een traject waarin aankomende rapporteurs worden opgeleid en ervaren rapporteurs bijscholing verdienen. Zie M. Schöttelndreier, 'Rochelle Rijkers is de dupe van star justitieel apparaat', *de Volkskrant* 13 juli 2002, p. 9.

¹⁷ Op de intervisiebespreking van de FPD Rotterdam op 17 oktober 2002 werden naar aanleiding van de voordracht van J.M. Harte, research-psycholoog van het Pieter Baan Centrum, in de bespreking met onder meer vertegenwoordigers van de reclassering aldaar, de problemen onderkend van een gebrek aan optimale coördinatie ter implementatie en uitvoering van de door de rechter opgelegde maatregel van TBS met voorwaarden. Daarbij dient naast een optimale kennis van het netwerk ter plaatse, ook deskundigheid betreffende de individuele therapeutische aanpak (risicotaxatie) zo centraal mogelijk gecoördineerd te worden. Dat soms een en ander ligt aan de geringe, dan wel gebrekkige communicatie tussen OM en reclassering liet de P-G De Wijkerslooth zich ontvallen. Zie hiervoor het interview met J. de Wijkerslooth, in: *Reclassering*, december 2002. De FPD psychiater kan wellicht daarbij vaker fungeren als deskundige intermediair, boodschapper, en coördinator. Vergelijk verder J.H. Stegeman, 'Intensief reclasseringstoezicht: middel tot terugdringing van de recidive?', in: T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (red.), *Actuele ontwikkelingen in de forensische psychiatrie*, Deventer: Kluwer 2003.

De FPD heeft of moet de beschikking krijgen over expertise ter zake van Forensische Zorg Circuits, netwerken betreffende alle lokale en arrondissementale diensten voor volwassenenzorg alsmede Jeugdzorg, contacten met TBS-klinieken, Penitentiaire Inrichtingen, Algemeen Psychiatrische Ziekenhuizen, Algemene Ziekenhuizen, RIBW's, Hostels, en dergelijke.¹⁸ Het gaat er om dat er een coördinatiepunt is waar de rechter op kan terugvallen, maar ook is het voorstelbaar dat Justitie haar administratieve taken in dezen voor een deel laat ondersteunen door de FPD expertise. Dat gebeurt in zekere zin ook al wel in de figuur van de adviesfunctie van het Gevangeniswezen door een FPD psychiater (casu quo de Hofressortcoördinator Zorg of diens waarnemer, dan wel gedelegeerde). Het is eveneens denkbaar dat de TBS adviesfunctie op departementaal niveau door een van de FPD psychiaters kan worden vervuld.

Zo beschouwd, moet de FPD een zowel landelijk als arrondissementaal gezaghebbende expertisefunctie voor de rechterlijke macht en Justitie vormen. De FPD gaat inmiddels de landelijke functie voor de gehele Jeugdzorg, inclusief het civiele recht vervullen.

De Forensisch Psychiatrische Diensten hebben ook behoefte aan regelmatig overleg met de rechterlijke macht ter plaatse. Het gaat dan om terugkerende, al of niet casuïstische besprekingen, die recht doen aan de belangen van beide instanties. Kritiek op of voorstellen tot correctie in ingesloten procedures of methoden kunnen dan worden besproken en zo nodig voeren tot aanpassingen in bestaande voorzieningen. Communicatie moet leiden tot meer transparant handelen en dus ook tot meer doelmatig en doeltreffend werken. De samenvoeging van het Pieter Baan Centrum met de Landelijke FPD is eveneens gericht op een kwalitatief hoogwaardiger wijze van werken¹⁹, zowel ten dienste van de voorlichtingstaak van de rechterlijke macht als de zorgverlenersopdracht in de penitentiaire inrichtingen.

Beide functies dienen concluderend te leiden tot een betere stroomlijning in de executie van maatregelen, zowel in de fase van voorgeleiding en vooronderzoek, als in de fase volgend op de rechterlijke uitspraak, van de tenuitvoerlegging van de maatregel. Dat er nog een lange weg te gaan is voordat een en ander zijn beslag krijgt, doet niets af aan de hoop dat de strafrechtelijke maatregel tot in lengte van dagen een maatschappelijke functie kan behouden. Mocht de samenleving in de toekomst geen behoefte meer hebben aan zo'n maatregel, dan kan het niet anders zijn dan dat de straf dusdanig zou zijn vermaatschappelijkt, dat het geen verschil meer maakt of de (al of niet gestoorde) gedetineerde een heropvoedingstraject dient te volgen of gewoon moet zitten. De straf als vormingsop-

¹⁸ De Best Practice is het kwaliteitsdocument, waarop de landelijke FPD zich wil baseren in haar activiteiten.

¹⁹ Zoals door de projectdirecteur F. Candel naar voren is gebracht ten tijde van de voorbereiding en implementatie van deze samenvoeging. Of dat ook zal gebeuren, hangt voor een groot deel af van de flexibiliteit en het regeneratievermogen van beide instituten en hun zo van elkaar onderscheiden culturen. 'Eenheid in verscheidenheid' zou dan kunnen betekenen dat er inhoudelijk altijd plaats moet blijven voor een individuele hermeneutische aanpak, ongeacht de beleidsvraag naar doeltreffendheid en doelmatigheid.

T.I. OEI

gave (in de zin van 'Bildung') zou wellicht aan de horizon kunnen gloren, een perspectief dat echter nog ver weg ligt.